

Les tensions en l'educació inclusiva¹

Joan Canimas Brugué

<http://www.canimas.eu>

1. Introducció	1
2. Educació inclusiva	1
3. Paradigmes interpretatius sobre les causes de les necessitats educatives especials	4
4. La crisi de l'educació.....	6

1. Introducció

Al meu entendre, hi ha dues qüestions que tensionen el debat i la reflexió sobre l'educació inclusiva: *(i)* els diferents paradigmes respecte de les causes que fan que un infant tingui necessitats educatives especials, i *(ii)* la crisi de l'educació. Abans d'entrar en l'anàlisi d'aquestes dues qüestions, cal però aclarir què s'entén per educació inclusiva.

2. Educació inclusiva

Se sol considerar que l'inici de l'actual proposta d'educació inclusiva és la Declaració de Salamanca, aprovada per la Conferència Mundial sobre Necessitats Educatives Especials: Accés i Qualitat de la UNESCO l'any 1994. En aquest document es proclama la necessitat d'una escola ordinària que tingui

---

¹ Aquest text recull la conferència «La inclusió a les aules al segle XXI: una mirada ètica», impartida el 6 de setembre de 2018 al Centre Cívic i Cultural La Fàbrica (Santa Eulàlia de Ronçana), en el marc de la Jornada Educativa organitzada pel Servei Educatiu Vallès Oriental IV.

en compte i aculli l'amplíssima gamma de característiques, interessos, capacitats i necessitats d'aprenentatge de les persones i que, per tant, aculli també els infants amb necessitats educatives especials.

La Declaració de Salamanca, però, no emprà encara el concepte *inclusió*, sinó *integració* (principi d'integració, política integradora, integració social, educació integradora, escolarització integradora, escola integradora, integració dels infants i joves, etc.). La literatura pedagògica considera la inclusió com una reacció als dèficits de la integració i com la darrera etapa d'un procés que ha passat per l'*exclusió*, la *segregació* i la *integració*. Veiem breument les principals característiques de cada un d'aquests quatre models:

- 1) *Exclusió*: model en el qual s'impedeix o nega, directament o indirectament, l'accés d'alguns col·lectius d'infants al sistema educatiu.
- 2) *Segregació*: model en el qual les persones amb necessitats educatives especials s'eduquen en centres especials, separats dels ordinaris, per donar respostes específiques a la seva especificitat. En aquest model, el focus d'atenció és la problemàtica de la persona.
- 3) *Integració*: model en el qual les persones amb necessitats educatives especials van als centres ordinaris i s'han d'integrar (adaptar) a les característiques del centre, que continua mantenint el seu *status quo* (currículum, mètodes, agrupaments, valors, normes, arquitectura, etc.), independentment de les característiques, cultura, interessos, capacitats, comportament, necessitats d'aprenentatge... de les persones. En aquest model, el focus d'atenció continua essent, com en el segregatiu, la problemàtica de la persona i la forma de tractar-la és a través de l'atenció, individualitzada o no, en el mateix centre, més que en modificar els factors que limiten o dificulten la seva participació i aprenentatge.
- 4) *Inclusió*: té sis característiques principals²:

---

² Vegeu, per exemple, UNESCO (2005): *Guidelines for Inclusion. Ensuring Access to Education for All*, Paris, UNESCO, 2005. Comitè sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat de les Nacions Unides (2016): *Observació general núm. 4 (2016) sobre el dret a l'educació inclusiva*.

- (i) Amplia l'abast del concepte *necessitats educatives especials*, que abans incloïa només persones amb discapacitat física, sensorial i intel·lectual, a qualsevol tipus de dificultat d'aprenentatge, per exemple les conductuals.
- (ii) Proposa que les anomenades *escoles ordinàries* acollin tots els infants, independentment de quines siguin les seves necessitats educatives especials. Per tant, proposa la desaparició de l'actual model binari dividit entre centres educatius ordinaris i centres educatius especials.
- (iii) A diferència de la integració, considera que són els centres educatius que s'han d'adaptar i donar respostes adequades a les característiques, cultura, interessos, capacitats, comportament, necessitats d'aprenentatge... És una proposta de transformació del sistema educatiu i del altres entorns d'aprenentatge, per tal que atenguin, s'adaptin i responguin a la diversitat dels estudiants i no la percebin com un problema, sinó com un desafiament i una oportunitat per enriquir les formes d'ensenyar i d'aprendre.

Es desconfia –i en algunes posicions es nega– del professorat de Compensatòria que treballa en plans i programes específics per a alumnes amb necessitats educatives especials, perquè és o pot donar lloc a una segregació interna de l'alumnat i el professorat³.

- (iv) Considera que els centres educatius han de trobar la manera de garantir l'èxit a tots els infants.
- (v) Considera que aquesta orientació inclusiva és el mitja més eficaç i eficient per combatre les actituds discriminatòries, crear comunitats d'acollida i construir una societat integradora.
- (vi) Reconeix que aquesta proposta planteja reptes pedagògics, arquitectònics, de disseny i pressupostaris molt importants.

---

³ SIMÓN, C. (2012): «Análisis y valoración de las funciones del profesorado de apoyo desde la educación inclusiva», Revista de Educación, número extraordinario 2012, pp. 117-137.

3. Paradigmes interpretatius sobre les causes de les necessitats educatives especials

Al meu entendre, la primera tensió en la controvèrsia sobre l'educació inclusiva és deguda a les diferents visions sobre les causes de les necessitats educatives especials i, per tant, de les diferents posicions respecte de la manera d'abordar-les. Em sembla que és possible situar aquestes diferències en un ventall hermenèutic que es desplega entre dos extrems: en un s'hi situa el paradigma biològic; a l'altre, el paradigma social; i al mig, prenent coses d'un i altre, el paradigma bio-psico-social.

En el paradigma biològic, el focus del problema se centra en la persona. Es considera que les dificultats d'aprenentatge són degudes a un problema del subjecte i que, per tant, la millor manera d'ajudar-lo és a través d'un tractament educatiu especialitzat. Amb aquesta finalitat, s'agrupa les persones segons la seva problemàtica (el que en l'àmbit mèdic s'anomena *agrupació de diagnòstics*) per poder-les-hi donar un tractament personalitzat. Aquest paradigma també ha estat anomenat mèdic o mèdic-rehabilitador, perquè la classificació i el tractament que es realitza a les institucions hospitalàries en són capdavanteres. D'entre els autors de l'àmbit educatiu que avui se situen més o menys en aquest paradigma, cal citar Ricardo Moreno Castillo⁴.

A l'altre extrem hi trobem el paradigma social, des del qual el focus del problema se centra en el sistema educatiu i, per extensió, en la societat. Des d'aquesta visió, les dificultats d'aprenentatge i les discapacitats no són degudes a problemàtiques personals, sinó als seus contextos, a les injustícies, barreres o incomprensions que pateixen les persones que no tenen les condicions que es consideren normals i desitjables. Per aquest model, per tant, el problema requereix modificacions ambientals, culturals i polítiques que facin possible la plena inclusió i l'èxit educatiu de qualsevol persona, siguin quines siguin les seves capacitats. En l'àmbit de la pedagogia són molts els autors que avui se situen en aquest paradigma i també la majoria de

---

⁴ MORENO, R. (2017): «En contra de la educació inclusiva», conferència impartida a la VI Jornada de Secundària organitzada pel sindicat ASPEC-SPS que es pot trobar a <http://www.forosociedadcivil.org/wp-content/uploads/2017/11/EN-CONTRA-DE-UNA-ESCUELA-INCLUSIVA.pdf>. MORENO, R. (2016): *La conjura de los ignorantes. De cómo los pedagogos han destruido la enseñanza*, Madrid: Editorial Pasos Perdidos, S.L.

declaracions de la UNESCO sobre educació inclusiva i les Observacions generals del Comitè sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat, sobretot la 1 i la 4.

Se sol considerar la Classificació Internacional del Funcionament, de la Discapacitat i de la Salut (CIF), aprovada per la Organització Mundial de la salut l'any 2001, com el document que supera la confrontació entre el model mèdic i el social, integrant-los en l'anomenat model bio-psico-social. Aquest paradigma considera que hi ha dos focus: l'infant i el seu entorn i que, per tant, les dificultats d'aprenentatge són el resultat de la interacció entre els factors personals de l'infant (físics, sensorials, intel·lectuals, conductuals, socials, lingüístics, etc.) i el sistema educatiu. Considera que unes mateixes característiques personals poden convertir-se o no en un problema dependent del centre escolar, que en pot fer un problema o una oportunitat; que unes mateixes problemàtiques personals poden ser resoltes o dissoltes en un tipus de centres i en un altre, agreujades.

Al meu entendre, en el paradigma biològic hi predomina el realisme, mentre que en el social ho fa l'idealisme. I tant l'excés de realisme com d'idealisme porten a l'immobilisme. Clavar-se en la realitat impossibilita albirar noves dimensions o possibilitats; penjar-se en les idees, impossibilita fer-les possible. L'educació inclusiva és una resposta ètica de comunitat i fraternitat a una realitat de segregació i competència. En aquest sentit, és un bon horitzó, però ha de tenir en compte la realitat i, de moment, la realitat no permet fer tot allò que l'educació inclusiva albira.

Considerar que totes les persones tenen les mateixes capacitats, o que tothom té capacitats diferents però totes són igualment valuoses, o que amb un sistema educatiu diferent tothom podria arribar al mateix èxit educatiu, és negar la realitat: les persones som diferents també, malauradament, en coses que no son desitjables, per exemple ser cec o patir una greu discapacitat intel·lectual (per prevenir-me dels mals lectors, cal insistir en què allò no desitjable és la discapacitat, no la persona amb discapacitat). En això, em sembla que té raó en Ricardo Moreno Castillo. Ara bé, aquesta realitat no fa que l'educació inclusiva no sigui una magnífica proposta ètica que planteja un gran repte social, polític i pedagògic que empeny a la transformació i tensiona un sistema educatiu al servei de la competitivitat i el capitalisme. Aquesta

qüestió ens porta a la segona tensió anunciada a la introducció: la crisi de l'educació.

4. La crisi de l'educació

La segona tensió que, al meu entendre, es dona en la controvèrsia sobre l'educació inclusiva la provoca les diferents visions sobre quina és la principal funció dels centres escolars.

L'educació, com se sap, és el gran instrument que alguns autors de la Grècia clàssica, els humanistes i els il·lustrats han invocat per a la construcció i manteniment d'una societat justa i fraternal. Això, però, va entrar en crisi a la segona meitat del segle XX i hi ha una obra que ho va copsar molt bé: *La condició postmoderna. Informe sobre el saber* (1979), de Jean-François Lyotard⁵.

La condició postmoderna, fruit d'un informe realitzat per Lyotard per encàrrec del Consell Universitari del govern de Quebec, arrenca amb la hipòtesi – manllevada, tal com el mateix Lyotard adverteix, d'Alain Touraine, Daniel Bell i altres autors – que el saber canvia d'estatut en les societats postindustrials i postmodernes. Per Lyotard, l'educació va representar la unificació de dos conjunts de discursos: l'adquisició de coneixements i destreses i la formació de l'esperit. Des de Plató fins Kant, no hi havia dubte que qui aprenia augmentava la seva saviesa i, per tant, bonesa. Kant, però, va ser el primer en analitzar aquesta separació i el Tercer Reix el va portar a la realitat extrema.

Lyotard adverteix que la societat postmoderna que s'inaugura a la segona meitat del segle XX trenca i trencarà cada vegada més aquesta idea de síntesi del metarrelat educatiu, segons el qual la recerca de les causes vertaderes en la ciència coincideix amb l'aconseguitment de fins justos en la vida moral i política. En la nova etapa, l'adquisició de saber es desentén de la formació de l'esperit i es converteix en un factor de l'economia productiva. La formació esdevé un valor de mercat, no un valor moral, i es converteix i convertirà cada

---

⁵ LYOTARD, J. F. (1979): *La condition postmoderne. Rapport su le savoir* (traducció catalana de J. Pipó i F. Pons: *La condició postmoderna. Informe sobre el saber*, Angle Editorial i Centre d'Estudis de Temes contemporanis, Barcelona 2004).

vegada més en un recurs, en un factor de domini de la mateixa magnitud d'aquells que, com ara el territori, les matèries primeres i la mà d'obra, van determinar els conflictes d'èpoques anteriors.

La formació de l'esperit respon a les necessitats polític-morals, mentre que l'adquisició de saber ho fa a les necessitats econòmiques. Fins la segona mitat del segle XX, el sistema educatiu va respondre principalment a les necessitats polític-morals, la qual cosa s'evidencia en els continguts curriculars que s'hi donaven, en la metodologia i les normes que hi imperaven, en els combats polítics que patia i en la proliferació d'utopies socials que s'hi centraven. A partir de la segona mitat del segle XX, respon principalment a les necessitats econòmiques.

En les posicions radicalment enfrontades respecte de l'educació inclusiva aquesta qüestió també hi és latent. La defensa radical d'una educació inclusiva es fonamenta en la consideració que la principal funció dels centres escolars és i ha de ser polític-moral: formar persones lliures, solidaries, justes, fraternals, internacionalistes, crítiques, felices, no competitives, etc., la qual cosa no significa ni de bon tros menystenir els coneixements, però sí considerar-los supeditats a la formació de l'esperit. La crítica radical a l'educació inclusiva, en canvi, es fonamenta en la consideració que la principal funció dels centres escolars és i ha de ser econòmica: formar persones preparades pels reptes de la societat actual meritocràtica, la qual cosa no significa ni de bon tros menystenir la formació de l'esperit, però sí considerar que hi estan supeditats o derivats.